

АКТИВІЗАЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗОНІ ОСУШУВАЛЬНИХ МЕЛІОРАЦІЙ: РЕГІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ

INTENSIFICATION OF RECREATIONAL ACTIVITIES IN DRAINAGE RECLAMATION: REGIONAL PRIORITIES AND INSTITUTIONAL REQUIREMENTS

Ольга ДЯЧУК,
Національний університет водного
господарства та природокористування, Рівне

OI'ga DYACHUK,
National University of Water Management
and Nature Resources Use, Rivne

У період командно-адміністративної системи господарювання на значній території України було проведено масштабні меліоративні заходи, що значно збільшило площу сільськогосподарських угідь у продуктивному сільськогосподарському обороті. На початок 90-х років минулого століття площа меліорованих земель становила майже 6 млн. га, у тому числі 2,65 млн. га зрошуваних і понад 3,3 млн. га осушених. Загострення глобальної продовольчої кризи зумовило підвищену увагу держави та підприємницьких структур до реінжинірингу меліорованих територій з метою їх відновлення й повернення у відтворювальний процес.

Особливо складна ситуація склалася в зоні осушувальних меліорацій, де на переважній більшості території внаслідок ліквідації колгоспів і радгоспів, а пізніше і КСП, внутрішньогосподарські мережі гідротехнічних споруд не отримали ефективного власника, що призвело до масового поширення процесів природної ренатуралізації осушених сільськогосподарських угідь і зробило їх частину непридатною для ведення високопродуктивного сільськогосподарського виробництва. На таких територіях сформувалися сприятливі передумови для активізації рекреаційної діяльності, зокрема розвитку сільського туризму, рибальства, мисливства тощо.

Пріоритетні напрями активізації рекреаційної діяльності в зоні осушувальних меліорацій, а також інституціональне підґрунтя розвитку підприємництва в цій сфері розглядаються в працях З. Герасимчук, В. Павлова, М. Хвесика, Л. Черчик та інших [1-5], в яких обґрунтовано необхідність застосування різноманітних форм стимулювання розвитку санаторно-курортного та туристично-оздоровчого господарства, інструментів інвестиційного забезпечення розбудови рекреаційної індустрії, важелів фінансової підтримки зеленого туризму. Однак при цьому неповною мірою залишається розкритий зміст заходів прискорення розбудови індустрії рекреаційного підприємництва безпосередньо на територіях, де були проведені меліоративні за-

ходи, а також механізми переведення осушених сільськогосподарських угідь, малопридатних для ведення сільськогосподарського виробництва, в категорію земель рекреаційного призначення.

Метою публікації є визначення регіональних пріоритетів і формування інституціональних передумов активізації рекреаційної діяльності в зоні осушувальних меліорацій.

За часів командно-адміністративної системи на території України було сформовано потужний водогосподарсько-меліоративний комплекс, що дало можливість шляхом осушення та зрошення залучити у господарський оборот значні площі сільськогосподарських угідь і збільшити обсяги виробництва рослинницької та тваринницької продукції. У розбудову інфраструктури даного комплексу було вкладено колосальні фінансові й матеріально-технічні ресурси, що призвело до створення розгалуженої мережі міжгосподарських та внутрішньогосподарських гідротехнічних споруд у зонах як ведення зрошувального землеробства, так і осушувальних меліорацій.

Значні площі осушених сільськогосподарських угідь на території Поліської зони внаслідок демонтажу великої кількості гідротехнічних споруд, які забезпечували необхідний гідрологічний режим для ведення сільськогосподарського виробництва, вже не є придатними для їх використання в якості засобів виробництва продукції сільського господарства. Природна ренатуралізація призвела до стихійного заліснення й заболочення окремих ділянок цих земель, що створило сприятливі природно-ресурсні передумови для ведення прибуткової рекреаційної діяльності. Але, на жаль, низький рівень концентрації інвестиційних ресурсів у зоні осушувальних меліорацій, відсутність прозорої державної політики щодо підтримки розвитку зеленого та сільського туризму, низька інвестиційна привабливість економіки цих територій у цілому через латентний стан ринкової інфраструктури унеможливають розширене відтворення потенціалу

У статті обґрунтовується доцільність активізації рекреаційного підприємництва на осушених землях, які є непридатними для ведення сільськогосподарського виробництва. Розкриваються основні проблеми розширеного відтворення потенціалу рекреаційної індустрії в зоні осушувальних меліорацій у зв'язку з низьким рівнем концентрації інвестиційних ресурсів на цих територіях та відсутністю ефективної державної політики підтримки розвитку зеленого та сільського туризму.

Прискорення процесів розвитку індустрії рекреаційної діяльності пов'язується з розробкою та реалізацією проєктів розбудови зеленого й сільського туризму на основі угод державно-приватного партнерства. Запропоновано застосування системи фіскального стимулювання зеленого та сільського туризму в зоні масштабних осушувальних меліорацій на основі пільгового оподаткування та субсидування рекреаційного бізнесу в межах домашніх господарств.

In this paper the necessity of activation of the recreation business on reclaimed lands that are not suitable for agricultural production is grounded. The basic problems of expanded potential's reproduction of recreational industry in the area of drainage reclamation due to the low concentration of investment resources in these areas and the lack of effective public policies that support the development of green and rural tourism are revealed.

Accelerating the process of development of the industry of recreation activities is associated with the development and implementation of building green and rural tourism based on the agreements of public-private partnerships. It is offered an application of fiscal stimulation of green and rural tourism in the area of large-scale drainage reclamation based on tax reliefs and subsidies recreational businesses within households.

рекреаційної індустрії шляхом залучення для потреб розвитку туризму осушених угідь, які вибули з продуктивного сільськогосподарського обороту.

Першочергового значення набуває вирішення завдання щодо надання особливого статусу територіям, де були проведені масштабні осушувальні меліорації і які не є придатними для ведення сільськогосподарського виробництва, щоб інституціоналізувати той перелік угод між територіальними громадами та підприємницькими структурами і фінансово-кредитними установами, які дозволять використовувати осушені землі в якості застави для отримання кредитних ресурсів з метою розбудови рекреаційної та природоохоронної інфраструктури. Укладання угод щодо отримання іпотечних кредитів під заставу осушених земель стане можливим тоді, коли ці землі будуть переведені з категорії сільськогосподарських угідь у категорію земель рекреаційного призначення.

Для цього необхідно прийняти Закон України «Про особливий статус осушених земель, непридатних для ведення сільськогосподарського виробництва», в якому встановити норми про можливість укладання угод щодо їх купівлі-продажу, використання під заставу, про розподіл продукції в разі їх спільного використання органами місцевого самоврядування й підприємницькими структурами. Також варто визначити порядок їх внесення у статутний капітал об'єднань суб'єктів сільського туризму, лісогосподарського та водогосподарського підприємства. Мають бути також узаконені застереження, при яких осушені землі не можуть передаватися у приватну власність, а лише в коротко- та довгострокове тимчасове користування. Це стосується випадків, коли ці землі є прибережними смугами природних водних об'єктів або ж виступають територіальним базисом для проведення берегоукріплювальних та агролісомеліоративних робіт.

Незважаючи на те, що у світовій практиці туризм є одним з найбільш інвестиційно привабливих видів діяльності і участь держави в розвитку даного сегмента господарства є мінімальною, в зоні осушувальних меліорацій участь держави та територіальних громад, особливо на етапі становлення індустрії рекреаційного підприємства, має бути вагомим, оскільки відсутність розвинутої ринкової інфраструктури надання туристичних та санаторно-курортних послуг для місцевих жителів робить неможливим закріплення їх бізнесу на мінливому ринку рекреаційних послуг.

Органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації (як найбільш зацікавлені сторони в прискоренні темпів соціально-економічного піднесення підзвітних їм територій та в збільшенні кількості робочих місць) мають ініціювати розробку й реалізацію проектів розбудови індустрії сільського та зеленого туризму на основі угод державно-приватного партнерства. Такі угоди сприятимуть наданню державних гарантій вітчизняним і закордонним інвестором щодо повернення авансованих коштів у разі виникнення форс-мажорних ситуацій та підтриманню сільських жителів у напрямі організації ведення рекреаційного бізнесу (оформлення установчих документів, участь у кредитних спілках та асоціаціях землекористувачів).

Позитивними сторонами державно-приватного партнерства у рекреаційній діяльності є:

- поєднання фінансових можливостей приватного партнера (суб'єкта надання туристичних та санаторно-курортних послуг) з адміністративним потенціалом місцевого самоврядування та державного управління;

- збереження за державою основних важелів регулювання й контролю за використанням природно-ресурсних і природно-господарських активів, що перебувають у користуванні суб'єкта рекреаційного підприємства;

- ефективна перехідна форма між державною та іншими узаконеними формами власності, особливо щодо використання складових природного капіталу;

- збереження стратегічно важливих об'єктів (гідротехнічних споруд, захисних лісосмуг та водоохоронних зон) у державній (комунальній) власності внаслідок підвищення ефективності їх функціонування на основі залучення приватного капіталу;

- створення сприятливих умов для здійснення пілотних проектів з апробації перспективних форм рекреаційного підприємства та надання нових видів рекреаційних послуг.

Серед поширених форм державно-приватного партнерства найбільш прийнятною для імплементації у сферу рекреаційної діяльності є кластерна, що передбачає добровільне входження в об'єднання органів місцевої влади, фінансових установ, суб'єктів рекреаційного підприємства. Світова практика підтверджує доцільність також поширення концесійного режиму використання природно-ресурсних і природно-господарських об'єктів як територіального базису активізації рекреаційної діяльності, оскільки концесії дають можливість збільшувати загальну прибутковість бізнесу за рахунок значної господарської свободи. Використання концесійних схем у рекреаційній індустрії стане можливим після відповідних змін у законах України «Про державно-приватне партнерство» та «Про концесії».

Враховуючи низький рівень доходів переважної більшості сільських мешканців Поліської зони та сприятливі передумови для нарощення туристичного потенціалу меліорованих територій, необхідно сприяти розробці системи фіскального стимулювання зеленого туризму в зоні масштабних меліорацій на основі пільгового оподаткування та субсидування рекреаційного бізнесу в межах домашніх господарств, які вже за нинішніх умов здатні задовольнити платоспроможний попит населення в оздоровчих та туристичних послугах шляхом освоєння земель, що піддалися стихійному залісненню та заболоченню.

Більше того, на сьогодні як ніколи важливого значення набуває вирішення проблеми розробки ефективного фіскального інструментарію регулювання водокористування в зоні осушення, тому що особливо в Поліській зоні, де потреби у воді для господарського комплексу є значно меншими, ніж у промислово розвинених регіонах, важливо підвищити надходження зборів за спеціальне водокористування до бюджетів різного рівня, в тому числі й для потреб рекреаційної індустрії [5]. Отже, варто диференціювати підходи щодо встановлення нормативів за спеціальне використання поверхневих та підземних вод, щоб повною мірою вилучати водну ренту, яка створюється внаслідок рекреаційного водокористування.

Значний потенціал для розширеного відтворення індустрії рекреаційної діяльності має місце в разі налагодження видобутку сапропелю, який знаходиться в значних обсягах в озерах Поліської зони. Вилучення сапропелю з озер зробить їх придатними для рекреаційної експлуатації. Тим більше, що ця мінеральна сировина може ефективно бути використана для виробництва добрив та для потреб фармацевтичної промисловості. Залучити підприємницький капітал у сферу видобутку сапропелю можна шляхом зацікавленості банків у доцільності кредитування цього виду бізнесової діяльності шляхом надання гарантій регіональними структурами державного управління та органами місцевого самоврядування.

Це можна забезпечити також тоді, якщо інституційно об'єднати їх зусилля на основі створення кластерного об'єднання. Іншим варіантом є формування регіонального резерву, активи якого можна було б спрямувати на видобуток сапропелю шляхом залучення підрядної організації, що має

достатній технічний та організаційний потенціал для налагодження видобутку даного виду мінеральної сировини. Після завершення робіт з видобутку сапропелю водний об'єкт можна було б запропонувати у тимчасове користування суб'єкту надання туристичних послуг для диверсифікації портфеля цих послуг і підвищення рівня капіталізації рекреаційної діяльності в цілому. Тобто мультиплікативний ефект організації видобутку сапропелю полягає в тому, що забезпечується виробництво сировини для виробництва добрив та напівфабрикатів для потреб фармацевтичної промисловості, розширюються природно-ресурсні передумови для розвитку рекреаційної діяльності, створюються і в першому, і в другому випадку нові робочі місця.

Природно-ресурсні та природно-кліматичні умови західних областей України роблять можливим варіант вдалого вирішення підприємницьких проектів інтеграції водного, лісового та сільського господарства, що піде на користь укріпленню агроландшафтів, зменшить ризик повеней та паводків, посилить здатність природних екосистем протистояти техногенним катастрофам. Крім того, такі проекти сприятимуть соціально-економічному піднесенню сільських територій, особливо в районах зі значними площами осушених земель.

Саме інтеграція водного, лісового та сільського господарства і дасть можливість нарощувати потенціал рекреаційної індустрії, яка передбачає використання різноманітних видів природних ресурсів, які, крім рекреаційного, мають виконувати й господарське призначення. З цією метою необхідно створювати кластерні об'єднання у сфері розбудови й модернізації системи протиповеневих та протипаводкових споруд, забезпечувати фінансово-кредитне супроводження створенню водозахисних лісових насаджень та берегоукріплень уздовж річок і замкнених водойм, результативніше контролювати вирубку лісів у прибережних смугах транскордонних водотоків.

Важливе значення має також організаційне й консультативне сприяння інтеграції водного, лісового та сільського господарства у напрямі посилення рекреаційної орієнтації на основі формування інтегрованих підприємницьких об'єднань. Інвестиційний дефіцит, що відчувають підприємства аграрної сфери, водогосподарського й лісгосподарського комплексу, змушує їх шукати шляхи взаємодії аж до статутного об'єднання. Саме таке об'єднання може забезпечити більш високу концентрацію капіталу, диверсифікувати виробничу діяльність, підвищити господарську самодостатність. Крім того, воно дасть змогу займатися «зеленим туризмом» шляхом організації полювання, рибальства, подорожей та відпочинку.

Здійснити перераховані вище заходи можна лише після проведення нормативної грошової оцінки осушених сільськогосподарських угідь, які є непридатними для їх повернення у продуктивний сільськогосподарський оборот, оцінки озерних та водно-болотних ландшафтів разом із запасами корисних копалин, а також їх придатності для здійснення рекреаційної діяльності [4].

Розбудова рекреаційної індустрії в зоні осушувальних меліорацій має стати свого роду інноваційним ядром соціально-економічного розвитку меліорованих територій. Розвиток сільськогосподарського виробництва повинен бути лише одним із пріоритетів відновлення потенціалу локальних господарських комплексів, щоб не допустити проявів необґрунтованого осушення, що мали місце в 70-х роках минулого століття. Вибір інструментів регулювання природної ренатуралізації осушених сільськогосподарських угідь має синхронізуватися з пріоритетами переходу до принципів інтегрованого управління природними ресурсами та комплексного розвитку меліорованих територій.

ВИСНОВКИ

Економічна криза 90-х років минулого століття викликала низку деструктивних процесів у водогосподарсько-меліоративному комплексі, що призвело до демонтажу мережі гідротехнічних споруд і виведення з продуктивного господарського обороту значної площі осушених та зрошених угідь. Особливо тривожна ситуація склалася у використанні сільськогосподарських угідь в зоні осушувальних меліорацій, де значні їх площі піддалися природній ренатуралізації та вже не можуть бути повною мірою використаними для потреб сільськогосподарського виробництва. Значна їх частина, особливо та, де пройшли незворотні процеси заліснення та заболочення, має бути використана як територіальний базис і ресурсна основа розвитку рекреаційного підприємництва.

Активізація рекреаційного підприємництва в зоні осушення безпосередньо пов'язана зі створенням інститутів державно-приватного партнерства, використанням інструментів податкового та кредитного стимулювання розбудови індустрії зеленого туризму, інтеграцією водного, лісового та сільського господарства. Ініціаторами процесів прискорення розширеного відтворення потенціалу рекреаційного підприємництва на меліорованих територіях мають виступати органи місцевого самоврядування як найбільш зацікавлена сторона в соціально-економічному піднесенні підзвітних їм населених пунктів та в створенні нових робочих місць.

CONCLUSIONS

The economic crisis of the 90th of the last century led to the occurrence of a complex of destructive processes in water management and reclamation complex, which led to dismantling of a network of waterworks and withdrawal from productive economic exchange large area of irrigated and drained lands. Particularly difficult situation of use of agricultural land in the area of drainage reclamation, where much of the area subjected natural renaturalization and can no longer be fully utilized for the purpose of agricultural production. Most of them, especially ones where irreversible afforestation and water-logging occurred, should be used as the basis of territorial and resource base of the recreation business.

Activation of recreational businesses in the draining area is directly linked with the creation of institutions of public-private partnerships, using the tools of fiscal and credit incentives developing eco-tourism industry, the integration of water, forestry and agriculture. Initiators of the process of acceleration of expanded reproduction potential recreational businesses on reclaimed areas should be local governments as the most interested party in the socio-economic rehabilitation of reporting them to the settlements and the creation of new jobs.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимчук З. В. Регіональна політика розвитку рекреаційного природокористування: механізми формування та реалізації : [монографія] / З. В. Герасимчук, Н. В. Коленда, Л. М. Черчик ; Луц. держ. техн. ун-т. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 171 с.
2. Павлов В. І. Підприємництво в локальному рекреаційному комплексі: стратегія розвитку (за матеріалами Шацького району Волинської області) : моногр. / В. І. Павлов, Л. М. Черчик, В. А. Голян ; Ін-т Європ. Інтеграції [та ін.]. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 156 с.
3. Павлов В. І. Рекреаційний комплекс Волині: теорія, практика, перспективи [Текст] / В. І. Павлов, Л. М. Черчик ; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – 122 с.
4. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: [монографія] / М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К.: Кондор, 2007. – 480 с.
5. Хвесик М. А. Інституціональне середовище сталого водокористування в умовах ринкових відносин: національні та регіональні виміри: [монографія] / М. А. Хвесик, В. А. Голян, Ю. М. Хвесик. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2005. – 180 с.